

3145:5

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

JÄMTLAND

Frostviken

Johansson, Levi, 1930-31

Svar på ULMA:s frågelista 19 Nödbröd
och nödtider

55
~~54~~ bl.4:0 (s.32a,b)
1 " " titelbl.

3145:5

Frostvikens socken
Jämtlands län.

Nödbrod och nödtider.

Loar på Landsmålsarkivets i Uppsala frågelista nr 19
Av Levi Johansson.

Förarbetena gjorda å ort och ställe sommaren 1930 med under-
stöd från Landsmålsarkivet; bearbetat och renskrivet i
febr. 1931 under för ändamålet åtnjuten tjänstledighet från
folkskolläraarbefattning och med understöd från Rång-
manska Kulturfonden.

Landsmålsarkivet Uppsala 3145:5
Levi Johansson. 1930-31 FROSTVIKEN

JTL.

Frgl. 19

Öteckningar för missvättar.

kläin öör = klenår: dåligt år med fullständig missvätt.

sväg öör = svagar: inte fullständig missvätt. Då ett b. föreligger, säger man som så: "da bjöte ovoro allar so-lita ti-hälma." = Det bjuder till att vara aldrig så lite (kärna) uti halmen

ö öör = oår. Ordet kan avse vilken näringsgren som helst. Ett gynnigt sådesår kan förvandlas till ett o. genom grödans förstörande av råttor och låmlar ("trölleskap") eller dåligt bärningsväder. Tillgången på ripor kan vara mycket stor, men ihållande dåligt väder under fångst-säsongen kan förvandla det jaktåret till ett o. = ett otursår

hät öör = hård år. Ordet avser ofta ett år med andra hem-sökelse-än missvätt säson sjukdom, otur med kreatur osv, och kan följaktligen vara alldeles individuell. -

försömmor = torrsommar: det är så torrt att växtligheten lider.

källsömmor = kallsommar: kyliq sommar, så att växt-
ligheten ej utvecklas som den skall. - Alla dessa beteckningar
förstås ofta med "stor": stortelenär, storsvagar osv.

Beteckningar för gott år.

gōō(ō)r = godår: kornet blir dugligt både till bröd och ut-
såde och potatisen gynnig. - Ett år med goda arbetsförtjän-
ter betecknas som g. för den, som haft förmånen därav. Medan
landsvägsbyggandet Jorm - Årkasede pågätt, har befolk-
ningen i Bläsjön haft g.

störgōō(ō)r = storgodår: synnerligen gynnigt år.

kōunnō(ō)r = kornår: särskilt kornet har slagit till bra.

pārrō(ō)r = potatisår: " potatisen " " " " " " " " " " " "

hōiō(ō)r = hörår : " höet " " " " " " " " " " " "

värmsömmor = varmsommar.

sötsän(s)ömmor = solskens sommar.

Lädesmagasin för hela socknen eller enskilda byar har ej
funnits här, men bönderna i sådana byar, främst Jormliden
och Viken, ha brukat vara försedda med "gammal kōunn'bingga"

(korningar sedan föregående goda år) i sina häbbår dock knappast större, än att de för egen del kunnat möta ett fullständigt missväxtår. En sådan bonde betecknades fordom som "n-köunnbönn". De spelade stor roll genom att regelbundet förså de utpräglade fjällgårdarna i trakten med utsädeskom (frököunn) på våren. Vid allmän missväxt delade de ofta med sig så långt, att de själva till slut hade det föga bättre ställt med brödfödan än de andra.

Beteckningar för brist på spannmål.

"köunnlös" = korlös. Då skörden alldeles slagit fel, säges man ha blivit korlös i år. Sedan förrådet förbrukats, är man också k.

"nöfft om köunn" = nöft (smått) om kom; den allmänna tillgången på varen är knapp, eller man har därav i nättaste laget för behovet. Ofta vill det för folk bli n. om frökorn på våren, så att man ej kan så hela sin åkerareal, för dock vanligare än nu.

"smott om -", "köafft om -", "lite to köunn" ha samma betydelse. Genom att i stället för kom använda uttrycket "gusslönn" markerade man i forna tider, att det var matsåden, som avsågs.

Beteckningar för såd och mjöl.

"h ä l m e n" = halmen: den otröskade såden. - de - e bläint ti

h ä l m a i - O (a) r" = Det är blent (med kärna^{ut}) i halmen i år. - "ma hi

ötrösska h ä l m e n ä n n o, m e" = Vi ha otröskat halmen (såden)

ännu, vi.

"h ä l m b ä n n" = halmband: kornårve. Även: "h ö u n n b ä n n", vil-

ket säger, att det är fråga om ett otröskat sådesband. Ett halm-

band kan vara otröskat.

"h ö u n n r ö k" = kornrök: 15-18 band, hoplagda i en hög på åkorn i väntan på att de ska sättas i snes.

"h ö u n n s t ö r" = kornstör:

1° = Snestör. Dessa äro långa, i det att de rymma 15-18 band.

2 = Örvöden stör med påsatt såd: en kornnes. - Att sätta i snes

kallas att "störa" = störa; att frakta in de torkade snesarna i

kornladan ("l ö (a) v e n") : "boro in störu".

"h ä l m s t ä b l" = halmstabl: hoplagt hög av otröskad såd i ladan.

"h ä l m s t ö (a) l" = halmstäl: hela det för den otröskade såden i ladan avse dda utrymmet, fyllt med halm. Det är ^{innanför} den avbalkning. Tomt

kallas det "lötjostötjöl", -a; neutr.

"främläg" = framlag: den vid slagtröstning varje gång på loggalvet utlagda halmmängden.

"kässta" = kastan: dräsen, färdig att kastas.

"gröptekörna" = grovkornet: stridsäden. Vid kastning för hand slungas det tyngsta, bästa kornet längst fram, ända mot väggen, och bildar "vägggränna" = vägggränden.

"smötökörna" = småkornet: lättsäden.

"mårdern" = mårdern: den närmast kastaren fallande, med ogräsfrön, halmslumpar o. d. starkt benämnda slösäden, som också kallas (eller rättare sagt kallades) "brösimma" = brödsimnet, emedan man härav brukat bereta det mesta brödet - vardagsbrödet.

"gusslötna" = gudslänet: den matnyttiga säden och den därav beredda födan, främst brödet.

"mjöl", -a; dat. "mjöli" = mjölet.

"køkmjöl" = køkmjöllet av ren säd. Man skiljer på "grøutmjöl" och "søpmjöl" (vållingmjöllet). Uppgifterna vålla härom. Sombiga

Ågekas ha brukat koka gröten av det bästa mjölet och supan av 6.
det säure; andra ha gjort tvärtom.

"brömmjöl" = brödmjöl av maldern. kallades även "mädgermjöl."

Av detta bakades "viekkubröd" (vecko- eller vardagsbröd) Helga-
brödet bakades av "smöcke brömmjöl"; julbröd och keliningsbröd
av bästa mjölet. (Jfr. Brödet och dess beredning sid. 13 o. f.)

Orsättningsmedel för riktigt mjöl.

1: Mjöl och gryn av granbark till bröd: "börkmjöl"

2: Mjöl av mollfrö till inblandning i bröd ävensom på sina ställen
till kams.

3: Gröt eller gelé, beredd av björklav till inblandning i brötte-
gen förnämligast för att den skulle bli smidigare. I Storjola drev
man sig ena vintern mycket med lavgröt att direkt ätas. I en fa-
milj dogo den vintern (1869) två vuxna personer. Men trots, att det
var av den olämpliga födan.

4: Torkade ripbröst och annat torkkött användes ofta i stället
för bröd sålunda, att man bredde smör därpå och åt som smörgås.
Det ansågs ej som nödbröd.

5: Magar ost brukades på samma sätt ävensom till tilltugg, då
man åt tjockmjölk. 7.

6: Mjösost äts tillsammans med tjockmjölk i stället för bröd.

Efter 1867-69 tyckes man icke hava berett bart och lav
till människoföda. Dessförinnan hörde det för de flesta tillord-
ningen att varje vår teja ärsförråd av granbart ävensom på
vinterns lav till sommarbaket, det senare kanske mest till
"brödhäll" = brödhäll: bindämne i den spröta degen. Mjölå äter
har brukats ända till senare tid och tillgripes måhända ännu
i fattiga, avlägsnare belägna hem.

Beteckningar för foderbrist.

"förelös" = foderlös: man är mer eller mindre fullständigt utan strä-
foder åt boskapen - en vanlig företeckelse om värarna förr i tiden.

"förlöjsta" = foderlöste. - Då man har i nättaste laget med foder,
är det "naufft om föra". - "raska to stöjia ötat" = raska utav sko-
gen ättill: plocka eller samka till utdringning. Även: "fazgt ötat" =
fäntpa ättill. Uttrycken innebära, att utdringningsmedlen (rönn,
lav o. d.) förkomma blott sparsamt och beringaprida, så att de-

raskopbringande kräver uppmärksamhet och rörlighet. Man 8.
 måste vara "vifalög" = vida färtandes.

Uttryck för kreaturens undernärliga eller utsultna tillstånd.

"storinnäkteti": mageraktig.

"storinn": mager. — De båda orden äro relativa begrepp. Ett slakt-
 djur, som på hösten karakteriseras som "sprinnt" eller "storinn-
äkteti" skulle med det hullet på våren ha betecknats som
"höllöggt" (hulligt) eller kanske rent ut "fajtt" (fett).

mäger = mager har en fastare betydelse, och

utmäger är en absolut egenskap: avtårt till vanskaplighet och
 i följd härav kraftlös. Så det går så långt, att djuret ej kan stiga
 upp utan hjälp, säges det vara "bärlöst" (berlost) eller "liggan
po föttram" (liggande på fötterna). Samtidigt blir det gärna
"sö(r)ö(i)t": släpper häret på grund av svält. Afjällningen kan
 bli så fallständig, att huden över nästan hela kroppen liknar ett
 tarmskinn: "n-sö(o)". Men då är det också i "söttninga": i skarven
 mellan liv och död. Ett djur, som är så illa därnå, att det knappast
 finnes någon utsikt till att det skall gå igenom, betecknas som

ett "vöör-rät" = värrat ("rät" = nyt. som är moget för sträpningen) 9.

Det djur kan naturligtvis bli ett v. trots bästa utfodring, om det har någon svår sjukdom, men många djur, som med god skötsel skulle ha levt^t sommaren över och blivit ett bra slakt, har blivit v. tack vare svält. — Ögendumligt är att se, vilka rena underverk trakten's goda beten kunna åstadkomma. En ko, som är ganska "fätlös" eller "bäinlös", då den släpps ut på våren, kan på ett par tre veckor vara högmjölkanne, och sjärröta, benvaga får äro så sållan på höstarna så blockfeta., att ingen götkur skulle ha kunnat åstadkomma bättre resultat. Som valpojke hade förf. ofta tillfälle att iakttaga detta. Det anses i trakten icke alls vara någon idé med att fodra fåren så, att de äro feta på våren. De bli inte fetare till hösten för det, och deras talg blir hinrigare och hårtare. Den alldeles nybildade talgen äter är smulter som ett ister- står ingalunda efter fläsket som människoföda.

Den omständighet, att det går an att få en bra sommaravkastning från korna och ypperliga höstslakt trots djurens svältfödande om vintern, torde få anses som den viktigaste kolonisationsförutsätt-

ningen i gängen tid. En betydlig sak har det smektest varit, att 10.
befolkningen, synnerligast förr i tiden, var alldeles för mån om
att sätta in mycket kreatur på höstarna, varför föderbrist på
värarna hörde till ordningen, likasom ock, att man lite till mans fick
"värrat." I traktens äldsta kända offentliga dokument, ett sege-
protokoll från 1764, förekommer en passus, som kastar en kort,
skarp ljustråle över hithörande förhållanden. Per Olofsson: Mon be-
finnes ha a "1 stod, 2 kor, 8 får och 2 getter." "Frågades hvarföre Per 10
Olofsson föder så få kreatur, swarades förleden wär störtade
för honom 4 st: mjölcke kor och sålde sedan ej haft råd att så-
danskada upprätta." "Att såkert hade dessa kor swultit ihjäl - 4 st.
av 6." - Kronotorparen Olof Persson: Rautasjön, "stärkte blä kallat,
snobbade en följd av är med att sätta in fulla fähuset på höstar-
na för att på värarna regelbundet få dra ut ett stort antal djur,
som swultit ihjäl. Om jag inte minnes alldeles fel, strökte halva be-
sättningen med för honom ena värren. Då ingrep de kommunala
myndigheterna och ålade honom vid risk av åtal att icke hål-
la större besättning, än han ordentligt kunde bärja i, och det

Se "Fornvärda-
ren", Östersund
1923, sid. 3."

blev bara omtering av tredjedel mot vad han hade förut. Det är 11.
bara en 5-6 år, sedan detta inträffade. Något så vanvettigt till-
tag i denna väg vet man ej om, att någon annan gjort sig skyldig
till.

Utdrymningsmedel för sträfsoder. - Av sådana, vilka insamlats
före inträdet eller befarandet av foderbrist, har endast två
förekommit. Sånt insamlas delvis före slåttern, om det då är
färdigt, delvis och mest under sommarens lopp av barn och äld-
ringar, som ej kunna deltaga i slättesarbetet samt av slättes-
folket vid inträffande dålig väderlek i det fall, att man har så
mycket foder nedslaget, att man ej vågar lägga ned mera. För-
stået kommer att i detalj behandlas i särskilt frågelistover.
Nödfodermedel.

1°: skav, -a; -i = skav: bark av rönns och, om det varit dålig till-
gång på sådan, bark av ung sålg. * neutr. ut. pl.

2°: brott, -a; -i; neutr. ut. pl.: spåda, i korta stumpar brutna gre-
nar och fruktved av rönns och någon gång sålg.

3°: "rössslipn"; vanlig ljung; endast åt hästar.

4° baít, -a, -n; fem. ut. pl.: spåda tevistar av ungljörte. Ömsellan 12,
ät brakar man hacka b. men oftast har man givet den hel.

5° lävbait, -a, -n; fem. ut. pl.: björtelav, sammankhackat med
spåda björtetevistar. Får och getter erhålla hela stora trädygre-
nar med lav och småkvist att själva avbeta. Någon gång har
det förekommit, att man på vintervintern låtit getterna gå ut i
vedhyggstet för att äta lav, kvist och barr.

6° "hässtjynna": färsk hästspilling, gives endast åt kor.
Vanligen kokar man den först med något vatten, men somliga
kor äta den utan vidare.

Barkens allmänna användning. - Som människoföda är
det endast granbark, som här använts - av till möjligen på försök.
Furan är sålvsynt i trakten och vanligen har den sterovlig
och tjock bark. - Granbark tog man vidare i mycket stora flak-
av hela timmerstockar - och använde dem att täcka nocken med
på den tiden, då man använde nåvertak. - För barkning av nåt
använde man i gamla tider helst granbark, emedan den på grund
av sin kadhalt ansågs sitta i bättre. ^{än annan bark} Deningär allt jämt till en

liten del i barksatsen vid hemgarvning av läder. - Björkebark/3.

Tagen i stora sjöar under svaltiden, lufttorkad och krossad med slaga, bildar huvudbeståndsdelen i barksatsen för hudar och grövre skinn. - Sälgbark, avskard eller avskrapad och kokad i vatten användes för finare skinn. Bark, som är avsedd för nåt, kallas "nåttiböss" (nåtbark) och för hudar "håttiböss" (hudbark). Nåtbarken kokades, och endast lagen användes; hudbarken drogs ur i kallt vatten och själva barken låg kvar i vattnet tillsammans med hudarna. Att i svaltiden taga bark av träden kallas att "löpa bössen" = löpa barken. Då trädet släpper barken lätt, säges det "löpp". Den tiden kallas "huvvula". Bark till människoföda och tekniska ändamål har i regel tagits i den tiden. Till mindre barksätser (skinnberedning) har man vintertiden med kniv skrapat barken av slåta björkkubbar, sedan näveru först avlägsnats. - En del bark har funnit medicinsk användning, om vilket står att läsa i avdelningen om "Folkmedicin", till vilken hänvisas.

Laven. - säva, -n; -a; subst. mask. ut. pl. - säva; oböjl. verb.

trans. o. intransitivt.

14.

Den savbildningen i björken är som rikligast, brukar man flåna av nålar och bark och sedan sträpa av saven med kniven nedifrån och uppåt, varpå man slickar i sig den på kniven samlat saven. I gamla tider var man mycket begiven på att sava, så att massor av björkeskog på detta sätt förstördes. Orsaken här till var tvivelsutan den, att man led av sockerbrist i födan. Man brukade även med förtjusning suga på honungsförande blom-
mor såsom Kungspira (*Pedicularis sceptrum carolinum*), tugga söttaktiga stjälkar såsom av "Skåtes stüt" (*Angelica silvestris*) och ivrigt söka humleblon. Genom att i björkestammen efter barkens avlägsnande göra ett tvärsnitt med kniven en bit in i veden kan man lösgöra (riva av) långa strimlor av det yttersta lösa vedskiktet. Det kallas "Långsaven" (långsaven). Den brukar man tugga och suga på, tills allt det söta är uttaget. För att inte alldeles förstöra träten har man brukat sava dem endast på ena sidan. Efter kanterna på dessa långsträckt, breda sår bildas med tiden valkar av myvel s.k. "jöddor". Den är alldeles kvistfri och mycket seg och stark, varför den användes

till ystkeft, råfskammar och annat, som måste vara både 15.
 småckert och starkt. — "Säva-vätt_n" = savatten kallar man
 den tidigt på våren i träden uppstigande tunna saven. Den
 har man på en del håll någon gång genom instick i barken
 brukat tappa ur och dricka. — Den grova ytterbarken på träd
 kallas "hött_n, '-n; '-a; subst. mask. ut. pl. Det vita, till föda på
 sin tid använda tunna barklagret hos gran kallade man
 "innehinna" (innerhinnan).

Beredning av granbark till människofoða. — Endast fro-
 diga träd med slät bark togos för detta ändamål, när inner-
 barken är tjockare å sådana träd än å dem med tjockt florn.
 Träden höjgos ned, så fort de släppte barken någorlunda bra.
 Om man sparade till den egentliga huveltiden, blev det svårare
 att bereda barken till föda, emedan den då var mera "käsprängt"
 (kådsprängt). I Hejlskvallvet brukade man kapa upp stam-
 men i lämpliga vedträtslängter och klyva dessa, varpå man
 rev av barken. Omedelbart efter barkstimplornas lösrivning be-
 friade man dem från ytterbarken genom att bryta eller knäcka

dem tvärs över fibrerna och sedan med fingrarna riva av bit för 16.
 bit: "hätt tötta" (hotta ut av). Barkstyckena buros sedan hem och
 hängdes upp till torknings under tak. Efter någon tid lade man
 dem i ^{hott} vatten för uppmjukning. Man sadas "blöjt opp" dem. Sedan
 kokades de en timma eller så i vatten och lades därpå i öppna
 sjön eller i rinnande vatten för att "vättnä" (vattna ut). Menin-
 gen med dessa förfaranden var att avlägsna teäran. Nu upphäng-
 des barkstyckena till slutgiltig torkning. Då den var färdig,
 brötos barkstyckena sönder och lades i en mindre så, en s. k.
"stämp", där de bearbetades (stämpas) med en järnskyffel, tills
 de voro så små, att de gingo mala. För beredning av något mind-
 re parti sköt man barkstyckena på kantlet efter en hyvel,
 då teäran skar loss barken i form av fina gryn, vilka tillvara-
 togos. Detta kallades att "stötka" (-i a. -) barken. Barken an-
 vändes uteslutande till bröd. Det gick ej baka av bark enbart,
 ty degen blev för spröt att kunna kavlas ut. I köpikvattnet
 blantade man aldrig in bark i deg av gudslän. Som brödhäll till
 barktegen kokade man antingen styrgrot (kokad ^{av} Rumex) eller

ock björkt av, som kokats i vatten till ett tjockt gelé. Yäst lades 17.
 aldrig i sådan deg, utan den bakades till r. k. tunnbröd, men detta
 var ett par gånger tjockare än det det grovaste mäldebröd. Det
 var ganska bakt och kändes tråttat för tänderna. Det använ-
 des huvudsakligast att bryta i tjockmjölke men även till smörgås.
 Man erinrar sig ej, att man hade några obchag av denna spis,
 men barkbrödet ansågs vara "svagt." Dessa uppgifter äro lämna-
 de av Olof Persson i Seppikvattnet (född 1855) och avse förhållande-
 na där under härdåren på 1860-talet. Andra förstora att behand-
 la barken, så att den blev både smaktigare och sundare, som
 man ser av följande bescrivning efter uppgifter av hustrun
 Karin Jonasson i Aukarvattnet, som är ungefär jämnårig med
 Olof Persson. Hon berättar, huru de gjorde hennes hem i Seppik-
 mon, en utgård i Aukarvattnet.

Sedan man befriat barken från flarnet, bastatorkade, kros-
 sade och malde man den. Sedan vatten drog man själva mjölet
 på samma sätt, som man förfar med potatismjöl: tömde det i
 en så, hällde på vatten och rörde om. Sedan mjölet sjunkit,

bytte man om vatten och rörde upp mjölet igen. Så förfor man, 18.
till dess vattnet ej längre tog någon smak av mjölet. Detta
upptogs nu i en tagelsikt och fick rinna av mycket väl, eme-
dand det eljest gick åt för mycket annat mjöl, innan man fick
degen nog fast att kunna bakas. I Skjpitomon bakade man
aldrig av enbart barkmjöl utan blandade i mältermjöl. Som det-
ta var föga hållbare att baka av än barkmjölet, måste man
sätta till särskilt brödhäll, vartill man använde välling av
rågmjöl. På en del håll har man för samma ändamål begag-
nat späd av kalvkött, då man haft sådant. Karin säger, att
deras barkbröd var både gott och vackert "ĕsö(w)anas" (till-
seendes) - ljusare än mälterbrödet - men "svakkt" (svagt: nå-
ringsfattigt)

Björklavets beredning till föda. - Då man gav sig ut att ta hem
lav, sådes man fara i "lävskög". Detta gjordes alltid vintertiden.
Man åkte skidor och hade med sig yxa och en tom tunn säck i
mesen på ryggen. Man högg ned björkarna och plockade av
lavet. Man tog endast svart lav. Det gula ansågs vara giftigt,

"Kälvssädd."

U Hellman ägde
en rådan. Skinn-
säcken var nog
vanligare. Jfr. sid.
50 o. f.

varför man rensade ur sådana partier. Efter hemkomsten blev 19.
 det att omsorgsfullt rensa ("rännst") lavet fritt från kviststumpar och nåverflisor. Sedan lades det i kallt vatten ett dygn eller så för att "träkk u" (draga ur) värsta bestsmaken. Därpå kokades det i vatten, tills det förvandlades till en beggröt. Denna användes av de flesta uteslutande till brödhäll, men somliga äto denna "lävgröt" direkt. Kappkatchet Jonas Larsson i Jormfjöt (1855) fick tårar i ögonen, då han bestrev för mig denna rätt, som han i sin barndom i Vårgården ofta tärt. Han sa, att enbart dess utseende och konsistens var något så vederdervärdigt, att han än i dag ville bara "rijsas" (rysa, rustas), då han tänkte därpå. Det av lavet kokade brödhället gick ej förvara utan måste användas nykokat. Isklands- och renlav tycks man här icke hava använt. - Björklavet var i regel besvärligt att komma över, ty det är endast på träd i övre björkregionen, som det förekommer gynnigare och inte heller allstädes där. I Lejpikvattnet måste man fara en hel mil ända till sydslutningen av fjället i söder-in på Bläsjöskogen. Olof Persson

hade på en sådan färd nästan måst sätta till livet, ty det blev en 20. svär snöstorm, och det är ett farligt fjäll, det där, fast det inte är så brett över. Nyss nämnde Jonas Larsson blev en dag ströklad med en lavsäck från hemmet i Värjaren till släktingar i Storjola, vilka hade svårt komma åt varan. Kartan utvisar, att det är 1,2 mil fågelvägen mellan de båda platserna, och en god del av sträckan är vilda fjället. Pojken höll på "götkeljar" (gätkeljar: uppgivna av trötthet) med sin lavsäck. Han var underrörd för att inte såga utsvulten. 1869 dogo i Storjola två vulna personer i samma gård. De hade lott mycket på lax, och man trodde, att det var detta, som tog död på dem. Sonen till en av de avlidna talade om för mig, att hans far, en stark karl på endast 52 år, mattades av, så att han till slut måste intaga sängen. Han klagade ej över några egentliga smärtor, men han hade svårt med avföringen och teräktas ideligen upp som ett vatten.

Halm till bröd. - Det har förekommit, att man under svagår hackat bornhalm, bastutorkat och malt den till mjöl för bakning. Endast grön, kraftig halm dugde - alltså sådan, ur

vilken ingen kraft tagits till kärnbildning: "svågöshälm" (svåg- 31.
ärshalm).

Bröd av potatisskal och fiskeben. - Olof Persson i Lejpikvattnet berättar: "Då jag 1869 gick i skola på Gåddede, bodde vi flera stycken skolpojkar i en kyrkstuga, där en familj var till hus (både inhyses). Vi pojkar var rustade med nåstmat^s från våra hem. Gännan i huset tog nog vara på alla potatisskal och fiskeben efter oss. Som breddde hon ut till torkningsuppe på loftet, och då de voro torra, fick hon dem malda. Av det mjölet bakade hon tunnbröd. Jag smakade därav, och det var bättre, än man skulle ha väntat." - Fischen, som pojkar-
na hade med sig, var för det mesta lutad torsk. Sådan "törfäsk" (torrfisk) var mycket billig på den tiden.

Rookålsgröt. - Blasten av rova ("ni:ëpä") har man förr i tiden brukat koka ihop till en spenatliknande gröt ("kòppl-gròut"). Till denna satte man mjölk och lät den jäsa, varefter den blandades i tjockmjölk och äts.

Syrgröt ("syrgròut") tillreddes som föregående men av Rume-

blad. Den äts även nykokad till tjockmjölk. - Rookäls- och 22.
 syrgröt äro knappast att anse som nödföda. Dels begagnades de
 när som helst, och dels äro anrättningarna både vålsmakande
 och sunda.

Rovor (nⁱjē p, -a, -, -an; -en; -om; fem.) ät man i gamla tider
 mest råa som en slags delikatess, motsvarande frukt på and-
 ra håll. Någon gång kokade man dem tillsammans med kött
 eller beredde dem till mos (nⁱjēst^äpp^ä), som äts med tjock-
 mjölk. Rovor odlade man ganska allmänt på den tiden dock
 ej till större myckenhet än ett par tunnor.

Palt av molla ("möllekäms") har förekommit i Fviken, Sjoug-
 väset hos från Ströms sn. i övre del inflyttade nybyggare. Den be-
 reddes av mollmjöl på samma sätt som kams av riktigt
 mjöl: degen gjordes så fast, att man med händerna kunde forma
 den till små tjocka kakor, som kokades i vatten. Kastru Lisa Olofs-
 son i Norrjön (född i Fviken 1863) sade på tal här om, att hon aldrig
 smakat något så gott som mammas mollkams, men, tillate hon, det
 var nog hungern, som bestod kryddan. Obs! Kams är icke lidmål

utan ströms mål och ängermanländska. Motsvarande ord i Frostvi- 23.

ken är "klubb, -en, -a, -an, -'a, -om; mask, och mjölklimp heter "klapp, -en, -a, -an; -'a, -om; mask."

Vattenvälling under Svagar. - Den kokades så tunn, att den, trots all respekt för Gudsländet, fick vedernamnet "skvängal-supa", som kommer av subst. "skvängal": diskvattenlitenande vätska. Då man åt sådan suppa, brukade man, om tillgång fanns därtill, bita upp salt sill i matkoppen, innan man öste upp vällingen.

Gröt av fiskblod. - Det har förekommit, att man vid rikligare fiske tagit vara på den efter fiskens rygg inuti bukålan befintliga blodankopningen, spätt ut den med vatten och kokat gröt därpå. Det gick åt föga mjöl till en sådan gröt.

Tarm av fisk. - Man brukar än i dag på enstaka ställen rista upp och reusa tarmen ur stora kalöringar, koka och äta den, ty den anses vara så särdeles fet och kraftig. Det förmenta fet-
tet är emellertid ingenting annat än fiskens matsmältnings-
körtlar. Förf. låten gång i Reppikvattnet förleda sig att äta en

liten bit av en dylik "fäsmöggö" (fiskmage) de smakade icke illa, men icke desto mindre blev jag illamående omedelbart efter måltiden. Jag måste kråkas och fick en häftig men hastigt övergående diarré. Jag tror, att det var köttlarnas innehåll, som irriterade min mage. Fördom tog man alltid vara på dylika fiskinteräm och mädde bra på dem.

Bark, kvist och lav som kreatursfoder.

Desse ämnen, använda åt kreatur, ha varit verkliga nödfodermiddel, vilka man icke tillgripit annat än i det fall, att kreaturen skulle komma att svälta ihjäl dem förutan, och ofta hade under längre eller kortare tid om vintervintern varit så gott som den enda föda djuren erhållit. Orsakerna till att man råttat i denna prekära belägenhet ha varit följande, vilka dock, naturligt nog, sällan förelagat samtidigt:

1° Beräkningen att sätta in för stor kreatursbesättning i förhållande till fodermängden. Vid beräkningen av denna har man allt för ofta förbisett följande faktorer, vilka fått som oftast rubbat beräkningarna.

24.

H.S.S.

Jämtland

Frostviken

U L M A

acc. 3145:5

1930-31

2. Ej förutsedd skadeverkelse å fodret under vintern av råttor, 25.

lämlar och någon gång renar ävensom försämring och därav följande osäkerhet på grund av dålig väderlek synnerligen under hösten. Man har nämligen sålunda lator åt starren.

3: Abnormt långa vintrar och kalla vårar.

Medan man nästan uteslutande hade starrmyrarna att lita till, var allmän, mer eller mindre utpräglat foderbrist med därav följande förlust av djur på våarna en rent permanent företeelse på grund av orsakerna under punktet 1. o 2. här ovan. Numera, sedan vallhöet å de allra flesta gårdar fyller minst halva foderbehovet under normala år, är verklig foderbrist sällsynt, och då sådan inträffar eller hotar, börjar man med utdrygningsmedel i så god tid, att egentlig svältfödning ej behöver inträffa. Tregel finnes också foder att köpa för den, som råkar få för lite.

Rönnskavet har i alla tider här varit det viktigaste nödfodret, och det förutan skulle man icke i gamla tider ha kunnat hålla sig med de för utkomsten behöfliga, relativt stora

kreatursbesättningarna. Typenprotokoll^{et} av 1764 givas en
 del nybyggare anvisning på trakter, där de ha att nyttja
 skavskeg. Sådan räknas alltså till naturaförnödenheter av
 ungefär samma betydelse som mulbet^e och vedbrand. I somliga
 gårdar brukade man i den gamla tiden börja med skavningen
 ("skövoin, -a; -en; fem. ut. pl.) redan från hösten, och då blev ska-
 vet inte nödfoder utan utdrygningsmedel, ifall man inte rent ut
 vill karakterisera det som kraftfoder, vilket somliga göra. En
 och annan har på hösten, medan det varit bara helt litet snö,
 huggit och dragit ihop stora rönhögar, av vilka man då och
 då körde hem ett lass. På detta sätt blev skavningen inte så pres-
 sande, och kreaturen mätte enbart väl av den blandade strä-
 foder- och barkdieten. Detta förståndiga tillvägagångssätt var
 emellertid långt ifrån vanligt. De flesta började med skavningen
 först fram på senovintern, då skarbildning^a och snön inträffade, så
 att de behöv^ämt kunde springa omkring och slåpa ihop de all-
 tid uppe i branter cuskade förkommande rön²arna fram till
 jämnare mark, dit man körde på tryggor. I sådana fall blev vär-

vintrarna och hört arbetssamma för människorna, och djuren utmärklades till yttarlighet. De svagare av dem ströko mest kanske icke så mycket på grund av den skållna fotens otillräcklighet utan fast mera för dess snettighet och olämplighet. Husdjuren kunna svårigen leva enbart på skav, även om de få obegränsade mängter därav, ty det gör ej bra för dem att idissla, annat än då de få tugga samman skavet med något stråfoder. En vanlig åkomma hos ensidigt skavstilla idisslare är den ^{att} de "mest öppn" (mista idisslingsförmågan). Stutningen har foten gått direkt ned i bladmagen, som inte är konstruerad för uppstötning, eller ock bollar den sig icke i vämmen och matmagen, så att denna kan få något grepp om den för uppstötning. Få de nu inte stråfoder, stryka de mest på grund av anhopning i matsäckarna. Massor av idisslande kustjurar av denna artledning datt till livet. Under dylika skavningsperioder bruts arbornas avföring bli så torr, att lortarna knappast hålla samman utan vilja smulas. Att rönnens bark och spåda grenar äro mycket närande, kan man förstå därav,

27.

att ålgen i dessa trakter synes lionära sig utslutanta därav 28
hela vintern utan att göra någon större ävstam på träden.

Följande talor, tyckes det mig, ett synnerligen tydligt språk,
om huru befängta nu avhandlats förhållanden varit i gamla
tider.

Nå jag på den uppteckningsfärd, då material till denna
redo görelse insamlades, kom till Invikens, fick jag mitt inne i
byn se en c² 150 bred, nästan cirkelrund tjärn, där det tyck-
tes vinna av fisk. Då mitt värdefolk hörde, att jag ämnade gå
till den där tjärnen med mitt spinnspö, sade de, att det tjänade
ingenting till, att jag tog upp något av den fisken. Den var all-
deles oduglig till folkmat, ty det var nedväkt så mycket av
själodöda djur i den tjärnen, att om jag det visste, så skulle jag
inte ens vilja ta i den fisken, som där levde. Under senare år en
hade det visserligen inte inträffat, att något djur strukit med, men
ändå så. Jag gick emellertid dit och kastade. Tjärnen var grund,
så att spinnoren ofta gick till botten för mig, och var helst
detta inträffade, följde en stor härtuss med, då jag spelade upp

dragst. Hela bottenen tycktes vara täckt med ett tjockt här- 29.
 ges. Det mesta var getragg. Det var en mystjärn med dybotten.
 Sådana äro alltid djupast på mitten, men i denna var där en
 gryna- en tydligen, som jag fick abta mig för att ej få botten-
 napp. ^{na} Varför? Man har brukat frakta de döda djuren ut på
 mitten av tjärnen, vilket ja gått lätt, eftersom kreatur en stru-
 kit mot på vintern eller så tidigt på våren, att tjärnen varit is-
 belagt. Där lågo skelotten av, försäkrade man mig, hundratals
 djur, vilket är mycket möjligt, ty folk har bott där omkring en
 hundra år. - Fiske fick jag - ätta stycken riktigt vackra foreller.
 Dem fick ^{jag} anrätta själv. Då de voro färdiga, inbjöd jag gårdsfol-
 ket att smaka. Alla gjorde så utom far själv. Han kunde ej för-
 må sig därtill. Han kom bara ihåg alla axen han sett i tjärnen.
 Vi de andra äto oss mätta och mätta ^{bra}, för det fanns inte alls fel
 på fisken.

Under skavningstiden var det att upp och ut på morgnarna
 så tidigt som skaren bar, dvs. ⁱ 1-5-tiden, och iväg till "skävskäg"
 för att "dra röijn" (draga rönnen) och köra hem den, medan skaren bar.

Rönnarna togs hela med grenar och allt. Större stammar 30. kapades av till ca 4 alnars längd, så att de lämpade sig att lägga på fodersläden. Toppar och grenar stuehol längt. bakom släden. Hemma på gården kapades stammar och grenar i lämpliga vedlängder för öppen spis. De grövre bitarna kvistades och lades för sig, det vekare virket hackades upp i liknande längder men kvistades ej. De förra kallades "stör rö(i)n" (storrönnen). Med skaoning (skövvinga) höll man till iunc. Med stora, vassa slidknivar snickerade man barken från storrönnen. Det blev storskavet ("stör skäv"). Från de mindre käpparna lösslitas de fina grenarna och fruktveden ("rö(i)nkümme"), vilka genom brytning knäcktes i bitar, likalånga som en hand är bred. Denna produkt kallades "brötta" (brottet) och gavs åt korna. Att "brotta brötta" (bryta b.) var kvinnfolkesgöra, och de och barnen tog hand om "smö(i)stjåppan" (småskåppen; kollektiv) av vilken de med mindre knivar snickerade av "smö(i)skäv" (småskavet), som gavs åt fåren och hästarna. — För skaoning av storskav tillverkade

man^{fordom} särskilda enkla knivar av gamla liar; skäftade helt enkelt sex tum långa licstumpar. En sådan kniv kallades "Sij, -a, -i, -in; -n, -om; jem." 31.

Nedan man hade en smula sträfsoder kvar, blandade man samman sådant och skav i små säar s. k. "vårmsstämpa" (vårmsstämpar), hällde varmt vatten över och lät korna äta direkt ur kärlet. Då höet eller starren alldeles tröt, tog man till hästgödseln och gjorde på samma sätt, d. v. s. att skav och gödsel kokades samman en stund och östes sedan upp i de små säarna. Så länge utfodringen kunde ordnas på detta sätt, var det ingen fara, om nämligen hästarna fingo äta hö, så att deras oeföring innehöll osmälta partiklar därav. Småfåret fick äta skavet enbart eller i varje fall utan sådan sammanblandning och uppvärmning av hö och skav, därför brukade också får och getter stryka med i massor på vårnarna. Hos nöten var dödligheten ringa, men ofta blivde så bensvaga, att de måste ha hjälp för att kunna stiga upp, och under första betesgången gällte det hålla ett vaksamt

öga på varje onskilt djur, ty de trillade lätt som oftast över
 ånda i de branta lidarna, och ett djur, som kommit i "Ök)ö" (på ryggen) stryker med otroligt fort. 32. a

Vid inträffande utpräglat föderbrist voro alla i huset
 strängt upptagna med skavets åstadkommande ånda upp
 till 16 à 17 timmar av dygnets 24. Denna arbetsprestation krä-
 ves av en karl, om han skall kunna nödtorftligen hålla vid
 liv högst fem djur, större och mindre, och det under förutsätt-
 ning, att det för i disselingen nödiga stråfodret finnes. En av
 mina sagesmän har för endast några få år sedan varit med
 om en dylike intensivt skavningskampanj på fem veckor. Fem
 vuxna personer voro dagarna i ånda sysselsatta uteslutan-
 de med skavet, och på eftermiddagarna ryckte fyra skol-
 barn timvis in vid småkäpphögar. Man gjorde ingenting
 annat än fraktade hem rönn och skavde. Under tiden avver-
 teades 60 lass rönn, motsvarande omkring 40 m³ avskalade
 käppar (hövval). Förut under vinterns lopp hade man
 skavt 30 lass rönn - inalles 90 lass, givande ungefär 60

m^3 avskavda träppar och en barkemängd av av i runt tal 32. 8
 9000 kg. utom "brötta". Besättningen utgjordes av 13 nöt och omkring 30 småfå. Strärfodergivan vid detta tillfälle överstege djurens halva näringsbehov, även då den var som minst. Någon svältfödning förelåg icke alls. Korna mjölkade normalt hela tiden, och inga bensvagheter förekom. Faunet var alltså icke analogt med forna tiders foderbrist, som alltid resulterade i mjölkens nedgång till ett minimum, allmän bensvighet och här förlust samt stor dödlighet i besättningarna. Orsaken till foderknappheten denna gång var, att bärningsförhållandena sommaren förut voro så urusla, att man trots god arbetskraft icke hade kunnat samla tillräckligt med foder. Som det inte fanns arbetsförtjänster att få i skogarna, beslöt man sig begagna tiden till skavning, vilket man ansåg vara förstärktare än att slakta undan de överflödiga djuren och gå nästan sysslolös hela vintern. — Yngjan av 1890-talet var förf. som tillpojke med om att en vår "villsköva" (vildskava) endast med räddandet av djurens livhant som en ganska svag förhoppning. Den våren ströks massor av småfå

med i trakten både på svenska och norska sidan. Antill dess hade allmän föderbrist på värarna varit en ständigt återkommande företeelse så till den grad, att det ansågs anmärkningsvärt, om någon lyckades telara fram sin boskap med alla liven i behåll. Nu äro förhållandena alldeles omkastade, även om ganska intensiv skavning allt emellanåt förekommer.

I den gamla tiden uttog det nägorlunda närliggande rönnbeståndet fullständigt, varför man måste söka sig till rätt avlägsna skogsområden, i vilket fall man verkställde skavningen på byggesplatsen och fraktade hem endast skavet, dragande det stoppat i säckar, ^{på kärl} ^{det} då ej längre var framkomligt med häst. Man kunde sådana gånger vara borta från hemmet hela dygnet i ett sträcke. Fanns det någon barfläck, höll man till på denna med skavningen; eljest trampade man sig en plan i snön. Elden underhölles beständigt med de avskavda köpparna. Man gav sig i väg till skavningsplatsen så tidigt på morgonen, att solen ej ännu hunnit verka på skaren, drog ihop rönnarna och satte sig att skava, till dess det åter blev skore,

vilket inträffade fram på morgonsidan nästa natt. Under tiden sov man ingenting. Var det inte skarföre, äkte man skitor och bar hem skavsäckarna i mes på ryggen. I Lejpitevattnet finns det en mindre kulle en halv mil till skogs, som kallas "skavhögen" (skavhögen), emedan man hållits där med skavning någon gång.

Vid rönnhuggning har man brukat lämna kvar de unga tillingarna med tanke på framtida behov. Ävenså hugges man stubbarna ganska höga, för att dessa skola skjuta nya skott. Dessa kunna efter en 15 år vara avverkningssedugliga.

Rönnskav anses vara mycket kraftigt. Allmänt påstås, att det är det bästa kraftfodret, då det gives som tillskott till vanlig foderranson. Djuren äta det då mycket begärligt och erhålla därav ökad aptit på sträfoder. Mjölken blir rikligare och kraftigare och härpå ses slät och glänsande. - De avskavda köpparna, som torka fort och fullständigt i värsluften, utgöra ett ypperligt bränsle. "Sävvaln" ("smövaln") och "storsävvaln", som denna vedkallas, lämpar sig synnerligen bra för mesostekningen på samma -

ren, i det att den brinner långsamt och utvecklar stark hetta. 35.

Ljungät hästar. - Ljungan revs upp med händerna, grenarna avplockades från stammen och stoppades i säckar för hemforsling. Den gavs åt hästarna, som den var. Vårtens dialekt namn är, som förut nämnts, "rösslyng". Att detta verkligen betyder hästljung, har ingen i trakten i mannaminne vetat av. Jag ber få påpeka, att det här inte är fråga om Andromeda polifolia ("Rössling") utan om den egentliga ljungan, *Galuna vulgaris*.

I samband härmed kommer jag ihåg en liten episod, som är mycket betecknande för de gamles sätt att resonera. Det var i gården Brattåsen i Killa Bläsjön våren 1896. Det ville bli i nättaste laget med hö åt hästarna på slutet. Guidning härav utlät sig gamle farfar i gården ungefär som så: "På min tid var det ingen fara, om det blev smält om hästfoder om våren, för det var så förgalet (förgäli) gott om rössljung nere vid bäthuset, men nu har ju den här Per varit där också och klöst (klöst) opp". Sonen Per, bonden på gården, hade kantånka odlat upp den där ljungbacken och förstört ljungträdet! Gubben besinnade icke,

vilka massor av tjung det skulle ha behövt, om man därmed skulle ha ersatt allt det praktiska hö, som nu om åren vätte på den backen.

Minnen från nödår:

Året 1867 är det värsta nödår, som i mannaminne förekommit. Det var den exempelöst sena våren, som vållade detta. Olof Persson i Skjpitkvattnet har lämnat följande korta notiser om förhållandena där på gården. — Man plockade den våren upp alla gamla hästrusor på inägorna och kokade åt korva, sedan stallkassen var förbrukad. Med hjälp av skav och annat "rässeri" (hopplöck) från skogen lyckades man, egendomligt nog, behålla alla djuren vid liv. — Midsommardagen rådde drängen i Sk. Skidor fram till Blåsjön. I sydslutningarna fannos enstaka borfläckar, men det var ingenting, som hindrade framkomsten. — Isen på sjön låg alldeles orörd i midsommar. Det var endast en liten vattenrand i snön inne vid land. Det hade inte varit farligt att köra sjön både kors och tvärs. — Isjön brukar-

vattnet var det så fullt av isflak fredagen före lördagen 37.
 i juli, att kyrkofolket hade mycket besvär, då de rodde
 över. - I den samma tiden kom så stark nattfrost, ~~att~~
 att alla grovblatiga växter svartnade av. - Starrslät-
 tern började en månad senare än vanligt nämligen andra
 veckan i aug., men gräset fortfor att växa, ända tills snön
 kom i ungefär vanlig tid. Man kunde alltså fortsätta att
 slå hela tiden, men det foder man på slutet fick ihop, blev
 av dålig beskaffenhet, emedan det ej hann torka ordent-
 ligt på de korta dagarna. - Tefisket på våren 1867 var i Sjö-
 pikvattnet det bästa man någonsin minnes, varför man
 inte behövde svälta. - 1868 kom våren tidigt, och fodret räck-
 te fram bra i S. På andra håll i socknen säger man, att våren
 1868 var minst lika svår som 67, emedan fodret var så dåligt
 och odrygt.

I mina anteckningar finnas talrika uppgifter från
 gångna ^{nöd-}tider, men jag har inte velat bryta ut dessa ur sitt
 personahistoriska sammanhang, varför den intresserade

måste komplettera genom att studera avdelningen "Nybygg- 38.
gare och nybyggartiv." - Här ska vi nu i stället redogöra
för

Den officiella nödhjälpen till Frostviken 1867-69.

Så en lycklig omständighet är jag här i stånd lämna all-
deles tillförlitliga och ganska uttömmande uppgifter. År 1920
avled 81 år gammal nybyggaren, urmakaren och guldsmeden
Olof Sandström i Sandnåset, en högst märkvärdig personlighet,
åt vilken ett betydande utrymme kommer att anslås i dessa
anteckningar. Bland andra hans goda egenskaper var den att
sorgfälligt förvara varenda skriven papperslapp. Hans efter-
kommare i Sandnåset ha haft den ovanliga taktten att icke
förstöra något därav. I dessa gamla papper hittade jag en
hel mängd listor från nödåren på 1870-talet och antecknings-
lappar, som tillåta oss att få en mycket klar inblick i förhål-
landena. D.v.s. att dessa skriftliga handlingar och de person-
liga högtkonsterna komplettera varandra synnerligen lyckligt.
Nå nöden i Norrland kom till höga överhaleus kånnetom,

39.

satte man i gång med nödhjälps-kronhjälps som man såger i Frostviken - åt den hemsökta landsändans inbyggare. För Gämtlands vidkommande tillsattes en Kårets Undsättnings-Komité i Östersund och uti i socknarna s. k. "Arbets-Komitéer". Kånskommittén skickade ut till arbetskommittéerna ull och mjöl. I regel skulle de hjälpbehövande erhålla mjölhjälps endast i förhållande till och såsom betalning för utfört arbete, vilket bestod i att förarbeta kronans ull till garn, tyg eller stickulle. Men nedan avskrivna lista visar, att man i särskilt ömmande fall hade lov att helt enkelt skänka bort mjölet. Denna lista är ett så rörande dokument, att jag anser mig böra återgeva den i hela dess längd. Sedan man av det här förut anförda fått en klarinblick i de livsmedelsförhållanden, i vilka befolkningen befann sig, verkar den här noterade stadshjälpen mest som ett grynigt hän. Listan är förd på det officiella, tryckta formuläret:

"Litt. A.

Förteckning å af Frostvikens Sockens Arbets-Komité såsom gåfvor

utlemnadt mjöl."

40.

Göföotagarens		Mjöl	
Hemvist	Namn	Bent.	Stölp. ort.
Nordsjön	Pål Jönsson		20
"	Carl Fröglund		20
"	Anders Andersson		10
"	Olof Olofsson		10
"	Påhl Bronsson		10
Inviken	Pehr Amundsson		30
"	Amund Jönsson		10
"	Bengt Hansson		10
Sjougårdet	Jonas Jönsson		20
"	Joar Jönsson		10
Youngdaberg	Måret Jönsdotter		10
Labbsjön	Jon Olofsson		20
Borgavallen	Jonas Pehrsson		20
Herbertdalen	Jonas Jönsson		10
Inviken	Pehr Amundsson för någon Skjuts		12

Men dessa tillhör Arvet Sjougårdet; en Sandstråka der det icke blev kvarken någon Potates eller så; och alla dessa Hammansegare föra vitt ut skyldiga och således urständsat. att. förs kaffa sig något lifsuppehålle; samt till voregliga på detta arbete.

do ₂	Bengt Hansson	do ₂	12	
Sjougården	Jonas Jvarsson	do ₂	12	
Trängmon	Olof Pettersson för bryderi att dela ut		15	
Gårde	Pehr Pettersson utfattig och många små barn		10	
do ₂	John Pettersson	do ₂	10	
Kyrkebolandet	Enar Jonsson utfattig och trängmål för arbete		10	
Sjalsåsen	Jon Ersson utfattig och många små barn		10	
Fogelberget	Lakris Hakerisson oskicklig till arbete		10	
Storvattnet	Per Eric Lundgren många små barn		10	
Kyrkebolan- ^{det}	Jon Andersson utfattig och förmår ej föda sig av ^{detta arbete}		10	
Frostviken	Hans Aronsson oskicklig till arbete		10	
do ₂	Eukan Olin Aronddotter många små barn		10	
Stilla Blåsjön	Carl Ersson i stor nöd utan arbetsfolk		30	
Dabbjön	Jon Olofsson utan kyrkte nest ^{ty}		5	
Gårde	Jon Pettersson utan mat		5	
Nordsjön	Olof Andersson utan kyrkte nest		5	
Storvattnet	Per Eric Lundgren utan kyrkte nest		5	
Gårde	Carl Pettersson utfattig och många små barn		10	

Landsmålsarkivet Uppsala 3145:5
Levi Johansson. 1930-31 FROSTVIKEN

JTL.

Frgl. 19

y = matsäcks på
kyrkefärden.

8 ^e	Gunilla Amundsdotter för flitigt arbete	10	42.
Dabbsjön	Zon Olofsson oduelig på detta arbete	30	
Borgavallen	Zonas Pehrsson oförmögen att arbeta	20	
Yrviken	Pehr Amundsson utan kyrk nest	5	
Fogelberget	Olof Zakrisson oduelig till att arbeta	20	
Sjalsåsen	Zon Ersson hinver icke föda sig af arbete	10	
Dabbsjön	Zon Danielsson utan kyrk nest	5	
Gäddede	Carl Pehrsson har icke något att äta	10	
Yrviken	Pehr Amundsson utan kyrk nest	5	
Dabbsjön	Zon Danielsson utan resenest ^x	5	
Avergaren	Pehr Ersson	20	
8 ^e	Hans Pehrsson	20	
Storjorden	Hans Pehrsson	20	

Inalles blir detta 589 skålpund mjöl eller omräknat i nutida vikt 218 kg. ungefär. Detta tyckes vara allt det mjöl, som inom socknen utdelades i gåvoform, och dit har man ämbetk räknat en del ersättningar för skjuts och besvär med distribucering. Det "arbete", som här ovan ofta nämnes avser helt säkert genomgående

det i gångsatta nödhjälpsarbetet. Det tyckes ha varit givet mycket snäva direktiv för häverornas förtelning att döma av den omständliga motivering, varmed distributören beledsagar varje liten post. Man bemärkte särskilt klausulen för Sjougårds kapellag, den på listan sist upptagne är just en av de ^{två} personer i Storjåla, som dog av svält - trots de undfångna 20 skälpunder mjöl. Att folk inte "kunde föda sig av detta arbete" skälte förvåna någon, då vi framdeles få se, vad arbetet inbringade.

5 Sid. 20.

Är en lista "Litt A. - Förteckning å af Frostvikens sockens Arbets-Komité från härets Undsättnings-Komité emottagen eller inköpt ull" framgår, att den förra av mottagen ull avlämnat till Sjougårds i två omgångar tillhopa 71 skälpunder, till Fågellberget och Gårddede 70 skälpunder, till Fågellberget ensamt 36 skälpunder, till Gårddede ensamt 208,20 skälpunder i tre omgångar. Byggnamnen avse rotar inom socknen. Å samma papper finnes antecknat: "Undsättningskomitén med Göran J. son 100 Rdr." - "Undsättningskomitén med Posten 50 Rdr." I kolumnhuvudet över beloppen står tryckt "Värde i Riksmünt." Anteckningarna torde få tydas så, att ar-

betshommittén till undsättningskommittén inlevererat förar- 44.
betadull till dessa belopp. De av Olof Sandström ä arbetskommit-
tens vägnar förda utlämnings- och arbetslistorna äro för långa
att här i sin helhet återgivas. Nedanstående utdrag torde för öfrigt
vara tillräckligt att giva en klar bild av undsättningshjälpens
verkliga karaktär. Rubriken är den samma som till "Bilt. A."

Betkommit af.	Ull		Väfft		Värde i Riksmått		Erlagt betalning i mjöl.		
	Skäl- pund	ort.	Skäl- pund	ort.	Rdr.	öre	Ltr.	Skälp.	ort.
Yonas Örsson Kyrklingvattnet	2	50			2	50		20	
Måret Aronsdotter Kyrkbolandet	1				1			8	
Pers Hansson Yorm	1	28			1	28		10	24
Olof Örsson Kyrklingvattnet	5	50			5	50		44	
Anders Larsson Storjorden	1		1	15	1	84		14	75
Olof Persson Sandnåset	2	50			2	50		20	
Bäret Pehrsdotter Sandnåset		26				26		2	5
Yörs Jönsson Blomhöjden	2	50			2	50		20	

Den erlagda betalningen i mjöl torde avse spinning av ull, chu-
ra detta icke framgår av någon rubrik. För att erhålla ett pund

45.
 nijalet i "undsättning" måste de svältande människorna i vild-
 marken kasta och spinna 2½ skäl pund ull. Det tyckes tydligt
 framgå av listutdraget här ovan. Men nu stämmer detta inte rik-
 tigt bra med en lista "Litt C." Enligt denna har en person inleverre-
 rat 2.50 skäl pund garn och 3 par strumpor och därför uppburit
 20 skäl pund nijalet. En annan har för 8.25 skäl pund garn erhållit
 70 skäl pund nijalet, vilket ju blir vida mindre än vad som lista A.
 utvisar som normalersättning. Nu kan man ju tänka sig, att
 skillenaden erlagts i penningar. Det förekom nämligen också,
 att man fick kontanter i betalning. I sista listan, "Litt C" är anteck-
 nat ersättning för våvning av 116 fot boj med 4 Rör. 6 öre, vilket gör
 precis 3.5 öre foten. Priset för vadmal finnes ingenstades angivet
 i listorna, men enligt uppgift av änkan Maja Johansson i Björk-
 vattnet och bortig från Friviken fick hennes mor 5² öre alven, vil-
 ket förefaller fast otroligt lite. Gamla Majas uppgifter äro för
 övrigt så tidsmälände och detaljerade, att referatet av hennes ut-
 sago här må i sin helhet återgivas:

"Svagären 67 och 68 åt vi bark och lav. Vi svält nog ganska

mycket dock inte så, att någon av oss blev liggande. Det kom ett 46.
 slags nådhjälp - "krönj¹älp" som man sade. Det stekades upp ull,
 som man skulle spinna och väva. För att få ett pund kornmjöl fick
 man spinna 5 skålpund ull, och för vävning av vadmal betalades
 5²öre alnen. Mor spann ena vintern 2 pund ull och vävde 200 al-
 nar vadmal. Det blev 8 pund mjöl och 10 kr. kontant. Jag var då
 på tolfte året. Jag och två av bröderna kardade åt henne samt
 spolade, då hon satte sig i vävningen. Medan hon spann, var
 "skännt⁰" (taxan, betinget) den, att vi skulle ha till 1⁰ 2 sort garn
 för dagen. På fem dagar förtjänade vi 1 pund mjöl, och då fick vi ändå
 vara flitiga. Det blev långa dagar för både mor och oss barnen.
 Hon skulle ju också sköta kreaturen, och vi skulle sköta lä-
 ra oss våra läxor och läsa böckerna som vanligt. Då far inte ha-
 de något annat att göra på kvällarna, hjälpte han oss med att kar-
 da. Vi var så "vci¹klar" (välklar: uttröttade) då vi fick gå och läg-
 ga oss. - Efter att ha tagit del av de Sandströmstea listorna, började
 jag tvivla på Majas prisuppgifter, men så träffade jag¹²⁹ d. l apptekniker
 Jonas Persson i Form, som är ett levande lexikon i allt, vad som rör trak-

lens gamla förhållanden. På min alldeles oförberdda fråga om pri- 47.
 serna på nödhjälpsarbetena gav han utan betänksamt samma
 svar som Maja, och då jag gjorde invändningar, blev han nästan
 ond. Han måste väl veta det. Mor hemma i Värgharen arbetade en hel
 del, och han var då 12 å 13 år, så att det hade han nog reta på. Tills
 på köpet var det mjöl man fick skratat av vatten och mögel. Det
 ser inte bättre ut, än att den, som skötte om distribueringen av
 mjölet åt befolkningen i Sjougårdsroten, ^{skall} ha behållit hälften för
 egen räkning. Det var också en allmän tro bland befolkningen
 där borta, sade både Maja och Jonas, att det "kom bort i värdja"
 (kom bort i vägen) dvs. blev stulet av någon.

Det betalades särskilt för spinning, för vävning och för
 strumpstickning. Ett fåtal vävte, och de arbetade inte bara med
 det garn, som de tilläventyrs själva spann, utan de mottogo även
 garn av kommittén, som den låtit andra spinna. Det garnet ty-
 kes ha blivit uppvävt eller stickat av, ty på den mest bläck ut-
 födda "Räkning öfver väfvarna" som sändas till hänsman P. Holm
 i Ström finnes intet garn upptaget. Av denna räkning, som för-

modlig^{en} är utkast till slutredovisning från sockenkommittén, 48.
 får man veta följande:

Det inlevererades fyra packor "Gråt Vadmal för det mesta
 ulla dock någon väft." Är det manne med avsikt Sandström, som
 eljest stavas otroligt bra, skrivit "gråt" i stället för "grätt" om
 vadmalet? Det förre var fullt befogat, ty helt säkert hade män-
 ga tärar vätt de vävarna. De fyra vävarna hällor respektive
 88 fot, 78 fot 5 tum, 85 fot 2 tum och 78 fot. Det kan synas småakt-
 igt av leverantörerna att räkna överstektande tum, men myntig-
 heterna ville ha det så, efter vad de tryckta listeformulären utvisa.
 De voro för övrigt själva så småaktigt nog, varom mera framte-
 deles, att de fattiga, svältande väverskorna sannoligen icke
 hade minsta skäl att skänka dem några av sina tum. Av bojar
 det inte mindre än 26 packor på tillhopa 2365 fot 2 tum. Lägga vi till
 vadmalet blir det 2667 fot 4 tum (dessa siffror äro nog kontrolleräk-
 nade av annan person) Av strumpor redovisas endast 15 par. Des-
 sa plagg skulle, enligt Majra Johansson, tillverkas lika med till-
 handahållna modeller. Å dessa var emellertid hålen fådd så,

att det uppstått en liten, smal rygg i förbindelsen mellan hals- 49.
 stöget och själva strumplåsten. Den fjällningen kunde icke
 fraktens kvinnor, varför de sydde en smal lagda i stället. -
 Enligt Sandströms uträkning stiger värdet av bojen till 897 kr.
 84,5 öre, för strumporna till 14,25 och för vadmålet till 112 kr.
 38,75 öre eller tillhopa 1024 kr. 78,25 öre. Utom detta redovisas
tomsäckarna. Det är 7 st. sådana och "en matta", vilket tyder på
 att något rystat mjöl varit med. Det synes ha varit mycket no-
 ga med tomsäckarna. L. har antecknat: "Jag har bekommit 30
 st. tomsäckar af Göran Gustin i Gussvattnet." Men denna har
 icke, som man skulle ha väntat, sålt säckarna. Trostom har
 hon av Sandström köpt 7 st. sådana och hederligt betalat
 dem med en hel Rdt. stycket. Antagligen har G. haft hand om
 utminutereringen av mjölet å arbetskommittens vägnar, ty L.
 själv har under hela vintern endast haft hand om endast 3
 säcker. Det står nämligen skrivet: "Redovisning öfver det
 mjöl som Ol. Sandström omhänder haft, hemma på Sandnåset
 i Januari 1 Säck Rågmjöl - 2 C. 40 St"

Om veck

i Februari 1 Säck 8° - 1 C. 86 G.

i Mars 1 Säck Kom mjöl - 2 C. 40 G."

Tomsäckarna ha varit mycket begärliga, Pastor H. Höglund har köpt hela 5 st., P. E. Sundgren i Storvattnet, som inte hade det bättre stället, än att han måste få 5 skälpent mjöl till "kyrke nest", har lagt sig till med 2 st. tomsäckar à 1 Rdr. Inalles äro 31 tomsäckar sålda till 15 personer, av vilka en från norra sidan, och allesammans ha de betalat 1 Rdr. pr. stycke. - Kan det vara möjligt, att höga Kronan ansett sig böraläta de fattiga, med hungeröden kämpande fjällbyggar-
na väva 28½ fot ^{var och} boj för ^{en} av de säckar, i vilka nödhjälpsmjö-
let eller allen skickades upp? Det förefaller fullkomligt otro-
ligt. Men säkert är, att Kronans länsman P. Holm i Ström
krävde dem redovisade cuttingen i perceller eller pengar, ty
de äro så ordentligt som helst uppförda på redovisningsutkastet.
Sombiga hålla före, att detta var hans egen lilla privata affär
"för bryderi", men det tors man väl inte tro. - Vad kan då ha varit
orsaken till att man var så pigg på tomsäckarna trots det

rent oföränta pris de betingade². - De säckar, som man förut 51
 allmänt hade i gärdarna, voro tillverkade av skinn, vanligen får-
 skinn, från vilka man klipp ullen, varefter man såmstat dem
 mjuka och sytt ihop dem till påsar och säckar upp till en
 halv tunnans tynd. Sådana säckar förekomma ännu. Mycket
 starka och absolut teta som de äro, lämpa de sig synnerli-
 gen bra till förvaring och fraktning av mjöl. Till förvaring
 av såd någon längre tid äro de alldeles odugliga, eftersom in-
 gen den minsta luftvälling kan ske. Medan man inte hade
 andra säckar, kunde man inte lastutortka mera korn åt gän-
 gen, än vad man omedelbart hann mala å de små, seugäen-
 de skvaltkvarnarna. I varje stuga fanns bakanför muren ett
 utrymme, som kallades "vè åmn" (Se "Brödet och dess tillred-
 ning" sid. 29.). Där var det alltid god torkvärme från den upp-
 hettade murmassan. Hade man kornet i jutesäckar, kunde
 man förvara det malningstort i vedugnen huru länge som
 helst. I själva verket blev det bara bättre med tiden. På den
 tidens kvarnar kunde man icke mala annat än skarptorr

såd. Intill denna dag hade sållan en hel mjölsäck fraktats 52.
 upp till Frostviken, och därför voro tomsäckar sållsynna och
 kosteliga ting, som man nu glupskt kastade sig över. Helt
 säkert var det många spekulanter på de 7 tomsäckar, som
 gingo i retur till länsman Holm, men - köpkraften räckte
 icks längre. Så stor var fattigdomen.

Det har i det föregående ett par gånger skymtat fram miss-
 tankar om orcdlighet i handhavandet av undsättningsmed-
 len. Huru med den saken verkligen förhåll sig, låt väl alltid
 förbli en gåta, men nog tora besynnerliga ting ha passerat
 mellan meniga allmoget och deras herrar i gångna tider i såda-
 na här rikets utmarker. I de Sandströmska papperen hitta-
 de jag en handling, som utgör ett kraftigt belägg för denna
 förmodan. Det var ett halvark med vad vi skulle kunna kalla
 ett Aockenstämmsprotokoll av d. 12 apr. 1846. Notkaren Olof
 Wassdahl (Se kalendern "Jämten" 1930, sid. 127 o. f.), har fört pennan
 och förmodligen förhandlingarna med. Huvudärendet var följän-
 de. För sin sju år tidigare färdigbyggda nya kyrka i Gåddede ha-

de församlingen erhållit s. k. Stamboksmedel. Frostviken 53.
 var ^{av myndigheterna} anordnad under Föllinge, varför pengarna skickats till kyrkoher-
 den därstädes, prosten C. A. Ruthoff, vilken ^{än-} nu stod i rest till Frost-
 viken för 365 Rdr. 15 sk. Man beslöt nu dels, att prosten skulle
 betala 4% ränta för 200 Rdr. som han haft i 5 1/2 år, och samma pro-
 cent för 165 Rdr. under 4 år, dels att man, om det skulle saknas till-
 gängar hos R. för litetvideringen, skulle försöka den utvägen att
 ta sig betalt av hans tiende. Han hade uppenbarligen icke kom-
 mit överens med kapellförsamlingen om att få låna pengarna,
 ty då hade helt säkert räntan bestämts länge sedan. Men det
 var icke nog med detta. Det påmintes om att Ruthoff "uppbu-
 rit fyra riksdaler B = årligen för Comunionvin för lappar
 hvarut af intet något har hit influerat." Dessa vinpergar vora
 anstagna av stiftsstyrelsen. Wassdahl har börjat det citerade
 med "behållit" men strukt över det ordet och mildrat uttrycket till
 "uppburit." Bågge transaktionerna vora helt enkelt förstingringar,
 vilka prosten gjort sig skyldig till. Haru denna affär omsider avveck-
 lades, har förf. icke haft tillfälle efterforska, men alla här nämnda

papper jänte en hel del andra intressanta ^{allmänna} handlingar, som jag 54.
påträffade i Sandnåset, tog jag vara på och lämnade till kyrko-
herden, som införlivade dem med kyrkoarkivet. Däribland var ett
häfte i folio: "Frostvikens kyrko och fattigräkenheter" för
åren 1845-49 komplett, vilket nämnes, om någon skulle vilja
kontrollera mina uppgifter.

Landsmålsarkivet Uppsala 3145:5
Levi Johansson. 1930-31 FROSTVIKEN

JTL.

Frgl. 19